

חסך כלכלי ועבריינות בישובים בישראל¹

מירה פרוינד *

א. רקע תיאורטי

סוגיה מרכזית במדעי החברה - הזיקה בין מחסור כלכלי לבין עבריינות - זכתה לתשומת לב עיונית מאז ראשית ימי הפילוסופיה הקלאסית:² החל מן המאה התשע-עשרה הופנתה תשומת לב מחקרית לשאלת הקשר בין תנאים כלכליים ביחידה גיאוגרפית לבין עבריינות ביחידה זו.³ ברם, סקירת הספרות העוסקת בחסך כלכלי כסיבה לעבריינות מגלה מבוכה ובלבול כמושגים ובהגדרות.⁴ חוסר בהירות זה משקף, כפי הנראה, העדר אבחנה בקיומם של שני מימדים מושגיים: המימד האחד מתייחס לכמות המוחלטת של משאבים כלכליים-חברתיים העומדים לרשות הפרט, ואילו המימד האחר מתייחס לכמות היחסית של משאבים אלו (כמות משאבים חברתיים-כלכליים בהשוואה למשאבים אלו העומדים לרשות אחרים בחברה).

במאמר זה מוצע, כי שימוש באבחנה מושגית זו מאפשר איפיון של פרספקטיבות תיאורטיות המסבירות עבריינות כפונקציה של רמות משאבים כלכליים-חברתיים במונחים אבסולוטיים, מחד, ופרספקטיבות תיאורטיות המציגות חסך במונחים יחסיים כגורם מסביר של התנהגות זו, מאידך. מיון זה מאפשר טיפולוגיה של מודלים קיימים ומבטל את אי הבהירות שצוינה לעיל.

ההסברים המדגישים מאפיינים כלכליים-חברתיים כמסבירים של התנהגות עבריינית, מתייחסים לתופעת העבריינות כאל התגלויות שונות של נטיה כללית-בסיסית. אולם ההבחנה בין תיאוריות המדגישות חסך במונחים אבסולוטיים לבין תיאוריות המדגישות חסך במונחים יחסיים, חושפת קיומם של שני מימדים מובחנים של התנהגות עבריינית: מימד אינסטרומנטלי ומימד אקספרסיבי. התנהגות עבריינית אינסטרומנטלית מהווה

* תלמידת תואר שלישי, החוג לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, הפקולטה למדעי החברה, אוניברסיטת תל-אביב.

1. המחקר מומן בסיוע קרן מפעל הפיס ע"ש פנחס ספיר. המחברת מבקשת להודות לגב' יסמין אלקלעי על עזרתה בעיבוד הנחונים.

2. L. McDonald *The Sociology of Law and Order* (1976)

3. G. Vold *Theoretical Criminology* (1958)

4. על מגבלות תיאורטיות אחרות, ראה למשל S. Landau & A. Ravch "Stress Factors, Social Support, and Violence in Israeli Society: a Quantitative Analysis" 13 *Aggressive Behavior* (1987) 67-85; M. Farnworth & L. Leiber "Strain Theory Revisited: Economic Goals, Educational Means, and Delinquency" 54 *Am. Soc. Rev.* (1989) 263-274; R. Berk, K. Lenihan, & P. Rossi "Crime and Poverty: Some Experimental Evidence From Ex-Offenders" 45 *Am. Soc. Rev.* (1980) 766-786

אמצעי בלתי לגיטימי להשגת מטרות לגיטימיות, והתנהגות עבריינית אקספרסיבית מהווה אמצעי בלתי לגיטימי לביטוי של מחאה ותסכול חברתי, בהעדר אמצעים להשגת מטרות אלו.

המודלים הקיימים מבקשים להסביר עבריינות באופן כללי, אך למעשה הם מסתפקים בבדיקה של אחד המימדים של ההתנהגות העבריינית, מתוך הנחה כי הסבר הולם להיבט אחד מהווה הסבר נאות להתנהגות העבריינית בכללה. ניתוח הספרות מגלה כי מודלים תיאורטיים המדגישים חסך אבסולוטי דנים בעיקר בהתנהגות עבריינית אינסטרומנטלית, ומסבירים אותה כהתנהגות בלתי לגיטימית, המכוונת להשגת מטרות כלכליות.⁵ לעומת זאת, המודלים המדגישים חסך במונחים יחסיים דנים בעיקר בהתנהגות עבריינית אקספרסיבית, ורואים עבריינות כפן התנהגותי, בלתי לגיטימי, של תחושות כעס ותסכול.⁶ נשאלת השאלה: האם נתן להשתמש בכל אחד מסוגי המודלים הקיימים כדי לתת הסבר לשני סוגי ההתנהגות העבריינית.

הסבר עבירות אקספרסיביות באמצעות חסך אבסולוטי נראה בלתי הולם: עבירות אלו מיוחסות, בדרך כלל, לדחף, או לחץ נפשי, אשר יתכן כי מקורותיו הינם מועקה כלכלית. אולם תחושת מועקה זו מתורגמת, באמצעות תהליכי השוואה חברתית, לתחושות של קיפוח יחסי, עוינות וכעס⁷ העשויים להיות מבוטאים כהתנהגות עבריינית אלימה. בנוסף, טענה רווחת בספרות הינה כי עבריינות אלימה בכלל, ורצח בפרט, היא התנהגות (עבריינית) שאינה מכוונת למטרות של רווח כלכלי⁸ ובדרך כלל, הקרוב לעבירות אלימות אינו משתייך ל"קצהו המנוגד של הסולם החברתי".⁹ על כן מודלים המציגים חסך במונחים אבסולוטיים אינם מספקים הסבר להתנהגות עבריינית שאינה כלכלית.

לעומת זאת, פרספקטיבות תיאורטיות המציגות עבריינות כפונקציה של חסך יחסי

5. G. Becker "Crime and Punishment: an Economic Approach" 76 *J. of Pol. Econ.* (1968) 169-217; I. Ehrlich "Participation in Illegitimate Activities: a Theoretical and Empirical Investigation" 81 *J. of Pol. Econ.* (1973) 521-565; M. Block & J. Heineke "A Labor Theoretic Analysis of Criminal Choice" 65 *Am. Econ. Rev.* (1975) 314-325
6. J. Braithwaite *Inequality, Crime and Public Policy* (1979) 45-53; M. Krohn "Inequality, Unemployment, and Crime: a Cross-National Analysis" 17 *Sociology Q.* (1976) 303-313; S. Messner "Income Inequality and Murder Rates: Some Cross-National Findings" 3 *Comparative Social Research* (1980) 185-198; G. Nettler "Embezzlement Without Problems" 14 *Br. J. Crim.* (1974) 70-77
7. W. Runciman *Relative Deprivation and Social Justice: A Study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth Century England* (1966); P. Townsend "Poverty as Relative Deprivation: Resources and Style of Living" in *Poverty, Inequality, and Class Structure* (D. Wedderburn ed., 1974)
8. D. Lunde *Murder and Madness* (1975); M. Wolfgang & F. Ferracuti *The Subculture of Violence: Towards an Integrated Theory in Criminology* (1967)
9. Messner, *supra* note 6, at p. 193

מדגישות את תחושות המתח והתסכול, המבוטאות כהתנהגות עבריינית אלימה, אך אינן מסבירות נקיטה בהתנהגות עבריינית המכוונת למטרות כלכליות. אכן Messner¹⁰ מצייין כי מן הראוי לבחון את הקשרים בין אי שוויון בהכנסה לבין עבירות אחרות (שאינן רצח). אולם מחקרים אמפיריים אשר בדקו את הקשרים בין אי שוויון לבין עבריינות הציגו, בדרך כלל, עבירות אלימות כמשתנה תלוי - ובדרך כלל, נבחנו רק עבירות המוגדרות "רצח".¹¹

לסיכום, במאמר זה מוצעת הבחנה בין שני מימדים של חסך כלכלי: חסך אבסולוטי וחסך יחסי. הבחנה זו מסייעת להבין התנהגות עבריינית כהתנהגות הנושאת אופי אינסטרומנטלי, מחד גיסא ואופי אקספרסיבי, מאידך גיסא. התיאוריות המציגות חסך במונחים אבסולוטיים מסבירות את המימד האחד ואילו התיאוריות המציגות חסך במונחים יחסיים מסבירות את המימד האחר. על כן ניתן לראות בהסברים אלו שהינם אלטרנטיביים לכאורה, הסברים חלקיים, המשלימים זה את זה.

על מנת להבין את מכלול פניה של ההתנהגות המוגדרת כעבריינית, יש לערוך בדיקה סימולטנית של מימדי החסך המובחנים - חסך אבסולוטי וחסך יחסי, ולבחון את השפעתם על המימדים המובחנים של ההתנהגות העבריינית: הפן האינסטרומנטלי והפן האקספרסיבי. בדיקה זו, ברמה האגרטיבית, עשויה לסייע בהבנת המשמעות החברתית של ההתנהגות המוגדרת כבלתי לגיטימית, והמכוונת - במישור הכלכלי ובמישור החברתי - להשיג מטרות לגיטימיות של שוויון הקצאתי. בדיקה כזו, מוצגת במאמר הנוכחי.

המחקר מבקש לבחון מהם הגורמים המסבירים של התנהגות עבריינית ברמה החברתית. ברמה האגרטיבית השאלה איננה מתייחסת לגורמי ההנעה האינדיבידואליים לביצוע התנהגות עבריינית,¹² אלא האם לתנאים כלכליים של סביבה חברתית יש השפעות הקשורות לשיעורי עבריינות גבוהים.¹³ הואיל ומוקד מחקר כזה "אינו מהו סוג הפרטים הנוטים לבצע (עבירות), אלא מהם התנאים החברתיים שבהם נוטים אנשים רבים לבצע אותן",¹⁴ תשומת הלב המחקרית מופנית לסביבה החברתית בתוכה פועלים הפרטים ולמאפיינים הכלכליים של סביבה זו, הכרוכים בכיטויים התנהגותיים המוגדרים כעבריינות.

10. Ibid.

11. ראה לדוגמה C. Welford "Crime and the Dimensions of Nations" 2 *Inter. J. of Crim. and Pen.* (1974) 1-10. McDonald, *supra* note 2; Messner, *ibid*;

12. על הסתייגות מבדיקה אמפירית ברמה אגרטיבית של מודלים תיאורטיים המכוונים לרמת הפרט,

ראה אצל T. Orsagh & A. Witte "Economic Status and Crime: Implications for Offender Rehabilitation" 72 *J. of Crim. L. and Crim.* (1981) 1055-1071.

13. ראה טיעונים דומים T. Chiricos "Rates of Crime and Unemployment: An Analysis of Aggregate Research Evidence" 34 *Social Problems* (1987) 187-212; J. Logan & S. Messner "Racial Residential Segregation and Suburban Violent Crime" 68 *Soc. Sci. Q.* (1987) 510-527.

14. J. Blau & P. Blau "The Cost of Inequality: Metropolitan Structure and Violent Crime" 47 *Am. Soc. Rev.* (1982) 114, 115.

בהתחשב במורכבות ההתנהגויות העברייניות המוצעות לבדיקה, מחקר של יחידות ניתוח חברתיות-אקולוגיות הינו הסכוני, יעיל והולם למטרה זו. יחידות אקולוגיות מאופיינות על ידי שילוב של מימדים מגוונים של אי שוויון כלכלי-חברתי, נגישות דיפרנציאלית למטרות לגיטימיות, חֶסֶךְ במונחים אבסולוטיים וחֶסֶךְ במונחים יחסיים. עם זאת, מן הראוי לציין כי מן הטענה בדבר קיום קשר אקולוגי בין תנאים כלכליים ועבריינות לא נובע בהכרח כי פרטים החיים בסביבה חברתית, בעלת אפיונים מסוימים, הם בהכרח אלו המבצעים עבירות או מוגדרים כעבריינים. בעבודה זו, ה"אקלים" החברתי-כלכלי ביחידה האקולוגית נתפס כגורם היוצר תנאים היכולים לסייע לעליה בהתנהגות עבריינית באוכלוסיה בכללה. בהתאם לכך, מטרת עבודה זו הינה לבחון אפיונים ברמת המאקרו, המגבירים הסתברות של נקיטה בהתנהגות עבריינית בסביבה חברתית מוגדרת.

מחקרי החלוץ של Quetelet בבלגיה, של Guerry בצרפת ושל Booth באנגליה, אשר כתנו ריכוז עבריינות ועוני באותן סביבות חברתיות, היוו תשתית למחקר אקולוגי של עבריינות,¹⁵ אולם מחקרי שיקגו של Shaw and McKay¹⁶ הם המהווים ציון דרך בחקר עבריינות ופשיעה באמצעות מחקר אקולוגי-חברתי.¹⁷ בהמשך למסורת זו, שימת הלב בעבודה זו תהא על מאפיינים כלכליים של הסביבה החברתית, הכרוכים בביטויים התנהגותיים המוגדרים כעבריינות.

ג. השערות המחקר

- א. 1. ככל שעולה סך המשאבים הכלכליים-חברתיים ביחידה אקולוגית, ימצא שיעור נמוך של עבריינים תושבי יחידה זו. בהתאם לטענות המוצגות במבוא התיאורטי, ניתן לטעון כי רווחה כלכלית – במונחים אבסולוטיים, משמעה – הפחתה (או העדר) של הצורך באפיקי התנהגות בלתי לגיטימיים כאמצעי להשגת משאבים חיוניים. על כן ניתן לצפות כי ככל שעולה רמת המשאבים הכלכליים-החברתיים במונחים אבסולוטיים ביחידה האקולוגית, תיפחת הנטייה של תושבי היחידה לנקוט בהתנהגות עבריינית באופן כללי. כלומר – יפחת שיעור העבריינים המתגוררים ביחידה האקולוגית.
- א. 2. ככל שגדל הפער היחסי ביחידה אקולוגית, ימצא שיעור גבוה יותר של עבריינים תושבי יחידה זו.

15. L. Radzinowicz *Ideology and Crime* (1966); L. Radzinowicz "Economic Pressures" In *Crime and Justice* (Vol 1) (L. Radzinowicz & M. Wolfgang eds., 1971); P. Beirne "Adolphe Quetelet and the Origins of Positivist Criminology" 92 *Am. J. of Soc.* (1987) 1140-1169

16. L. Shaw, F. Zorbaugh, H. McKay & L. Cottrell *Delinquency Areas* (1929); L. Shaw & H. McKay *Juvenile Delinquency in Urban Areas* (1942)

17. ראה בענין זה R. Bursik "Urban Dynamics and Ecological Studies of Delinquency" 63 *Social Forces* (1984) 393-413; H. Voss & D. Petersen *Ecology, Crime and Delinquency* (1971)

אי שוויון ביחידה אקולוגית (פער סטטיסטי ברמות המשאבים), עשוי להיחווה כתחושות של חסך יחסי בהקשר לקבוצת השוואה החברתית,¹⁸ על כן ניתן לצפות כי ככל שגדל הפער היחסי ביחידה האקולוגית, העשויה להוות יחידת התייחסות להשוואה חברתית,¹⁹ תיגבר הנטייה של תושבי היחידה לנקוט בהתנהגות עבריינית באופן כללי – ירבה שיעור המתגוררים ביחידה האקולוגית הנוקטים בהתנהגות בלתי-לגיטימית. כלומר, הן חסך במונחים אבסולוטיים והן חסך במונחים יחסיים מגבירים את נטית תושבי היחידה לנקוט בהתנהגות עבריינית מסוגים שונים. עם זאת, ראוי לחזור ולהדגיש כי בהשערות אלו (א' ו-א'2) אין הכוונה להבחין בין עבריינות כלכלית לבין עבריינות אלימה, אלא לבחון את השפעתם של מאפיינים חברתיים-כלכליים של יחידה אקולוגית על שיעורי העבריינים המתגוררים בה.

ב. 1. ככל שעולה סך המשאבים הכלכליים-חברתיים ביחידה אקולוגית, ימצא שיעור גבוה יותר של עבירות רכוש המבוצעות ביחידה זו.

רווחה כלכלית ביחידה אקולוגית משמעה כי יחידה זו עשויה להוות מקור להשגת משאבים כלכליים, זמינים וניתנים להשגה מיידית בפוטנציה. התנהגות כלכלית בלתי לגיטימית עשויה לפתור אי שוויון כלכלי. על כן ניתן לצפות כי ככל שעולה רמת המשאבים הכלכליים-חברתיים במונחים אבסולוטיים ביחידה האקולוגית, יעלה שיעור העבירות הכלכליות המבוצעות ביחידה זו (השערה זו אינה מתייחסת למקום מגורי העברייני, אלא למקום ביצוע העבירה).

ב. 2. ככל שגדל הפער היחסי ביחידה אקולוגית, ימצא שיעור גבוה יותר של עבירות אלימות המבוצעות ביחידה זו.

כאמור, בתנאים בהם פער סטטיסטי ביחידה אקולוגית (נושאת משמעות של השוואה חברתית) מעורר תחושות חסך יחסי, הרי שבהעדר אפיקים להשגת משאבים כלכליים בפועל, תחושות אלו עשויות להיות מבוטאות כהתנהגות אלימה. תחושות העוינות מבוטאות בהתקפה על מטרות זמינות, בסביבה החברתית הקרובה,²⁰ ובדרך כלל האלימות מופנית כלפי קבוצת השתייכות.²¹ על כן ניתן לצפות כי ככל שגדל הפער הכלכלי האקטואלי ביחידה האקולוגית, יעלה שיעור עבירות האלימות המבוצעות ביחידה זו.

18. Runciman, *supra* note 7; Townsend, *supra* note 7.

19. ראה דיון להלן: "יחידת המחקר".

20. Nettler, *supra* note 6; S. Messner & K. Tardiff "Economic Inequality and Levels of Homicide: An Analysis of Urban Neighborhoods" 24 *Criminology* (1986) 297-317; S. Danziger & D. Wheeler "The Economics of Crime Punishment or Income Redistribution" *Rev. of Social Economy* (1975); H. Zehr *Crime and the Development of Modern Society* (1976); H. Krahn, T. Hartnagel & J. Gartrell "Income Inequality and Homicide Rates: Cross-National Data and Criminological Theories" 24 *Criminology* (1986) 269-295.

21. H. Hansmann & J. Quigley "Population Heterogeneity and the Sociogenesis of Homicide" 61 *Social Forces* (1982) 206-224; Messner, *supra* note 6, at p. 193.

ב. 3. ככל שתעלה רמת האבטלה ביחידה אקולוגית ירד שיעור עבירות הרכוש המבוצעות בה, יעלה שיעור עבירות האלימות המבוצעות ביחידה זו ויעלה שיעור העבריינים המתגוררים ביחידה האקולוגית. אבטלה משלבת את שני המניעים: הן חסך מוחלט (פוטנציאלי) במשאבים חברתיים-כלכליים והן תחושת תסכול ממבנה ההזדמנויות הלגיטימי. על כן, ניתן לצפות לקשר חיובי בין אי השתתפות בשוק העבודה הלגיטימי לבין פעילות עבריינית. בתחום הכלכלי ניתן לראות בעבריינות תחליף אי-לגיטלי לתעסוקה ובתחום החברתי ניתן לראות בעבריינות בטוי של מחאה ותסכול חברתי ממבנה הזדמנויות בלתי שוויוני.²² על כן ניתן לצפות כי ככל שעולה רמת האבטלה ביחידה האקולוגית ימצא: (1) שיעור גבוה יותר של עבריינים המתגוררים ביחידה זו; (2) שיעור גבוה יותר של עבירות רכוש המבוצעות ביחידה זו; (3) שיעור גבוה יותר של עבירות אלימות המבוצעות בה.

ג. בחירת יחידת הניתוח האקולוגית

Harries²³ מבחין, על פי יחידת המחקר, בין שלושה סוגים של מחקר אקולוגי-חברתי: מחקרים המשווים אזורים גיאוגרפים, מחקרים המשווים ישובים ומחקרים המשווים תת-אזורים בתוך ישובים. הואיל והמחקר הנוכחי מבקש לבחון את שני המימדים המובחנים של ההתנהגות העבריינית: התנהגות כלכלית בלתי לגיטימית והתנהגות אלימה, הרי שיחידת ניתוח אקולוגית ברמה של מדינות אינה הולמת, משום השונות הגבוהה ברישום עבירות שאינן עבירות רצח או נסיון לרצח.²⁴ לעומת זאת, לכדיקת נתונים ברמה ארצית ולהשוואה בין יחידות אקולוגיות בתוך מדינה יש יתרון יחסי, משום הרישום הפורמלי הדומה בהתיחס לשני סוגי העבירות. יתרון זה מאפשר לבחון את ההשפעות הדיפרנציאליות של מאפיינים חברתיים-כלכליים של יחידות ניתוח אקולוגיות על עבירות כלכליות ועבירות אלימות, ללא צורך בפיקוח על משתנים מתערבים כגון: דפוסי שלטון מרכזי שונה, רמות פיקוח פורמלי שונות, וכו'.²⁵ מן הראוי, על כן, להעדיף את השימוש ביחידות ניתוח אקולוגיות, המשתייכות למערכת חברתית-פוליטית רחבה (מדינת ישראל).

22. וראה בעניין זה D. Glaser "Economic and Sociocultural Variables Affecting Rates of Youth Unemployment, Delinquency Crime" 2 *Youth and Society* (1979) 53-82; W. Bonger *Criminality and Economic Conditions* (1916); Ehrlich, *supra* note 5; Landau & Ravch, *supra* note 4.

23. K. Harries "Cities and Crime: a Geographic Model" 14 *Criminology* (1974) 369-386.

24. על מגבלה זו ראה לדוגמא J. Braithwaite & V. Braithwaite "The Effect of Income Inequality and Social Democracy on Homicide" 20 *Brit. J. Criminol.* (1980) 45-53; G. Vigderhous "Methodological Problems Confronting Cross-Cultural Criminological Research Using Official Data" 31 *Human Relations* (1978) 229-247; R. Teske & H. Arnold "Comparison of the Criminal Statistics of the United States and the Federal Republic of Germany" *Manuscript* (1982).

25. על חשיבותם של גורמים אלו בהגדרה של עבירות וברישום פורמלי של עבירות ראה לדוגמא Teske & Arnold, *ibid*; Vigderhous, *ibid*.

אולם יש להתחשב במגבלה נוספת: ההשערה כי אי שוויון מוביל לאלמות משמעה כי אין די בקיומו האובייקטיבי של אי שוויון ביחידת ניתוח אקולוגית, המהווה מצרף סטטיסטי, אלא יש לבחור יחידת ניתוח אקולוגית, המהווה, למתגוררים בה, יחידת התיחסות משמעותית להשוואות חברתיות. מסיבה זו, ראוי להעדיף יחידות בהן התושבים מנהלים בתדירות קשרי גומלין, הינם מודעים להכדלי הכנסה בין חברי הקהילה, ומעריכים הבדלים אלו כבלתי הוגנים, כלומר - יחידות אקולוגיות, בהן רמות סטטיסטיות של אי שוויון משקפות תחושה של חסך יחסי.

כנובע מכך יחידות ניתוח אקולוגיות הטרוגניות גדולות (כמובנים של מרחב גיאוגרפי וחברתי, כגון: מדינות, או אזורים מטרופוליטניים) אינן הולמות, שכן אין הן יחידות התיחסות משמעותיות להשוואה חברתית,²⁶ ואילו יחידות ניתוח אקולוגיות קטנות (תת-אזורים סטטיסטיים) אף הן אינן הולמות, שכן יחידות ההתייחסות להשוואה חברתית אינן מקומיות באופן כה מוגבל, וההערכה של רווחה כלכלית אינה מתקיימת רק על פי נורמות מקומיות צרות.²⁷ בהתאם לשיקולים אלו, נבחרה במחקר הנוכחי יחידת ניתוח אקולוגית ברמה של ישובים.

מחקר אקולוגי ברמה של ישובים הולם לצרכי מחקר זה מסיבות תיאורטיות ומתודולוגיות: יחידות ניתוח אקולוגיות אלו מהוות תתי-יחידות פוליטיות במערכת חברתית-פוליטית רחבה, על כן הן מושפעות מתהליכים חברתיים-כלכליים ברמת המאקרו (אבטלה) אולם ברזמנית מתרחשים בהן תהליכים משמעותיים ברמת המיקרו (אי-שוויון יחסי). שילוב זה של תהליכים ברמת המאקרו וברמת המיקרו מהווה תנאי הולם לבחינת השאלות התיאורטיות המוצגות במחקר הנוכחי.

ד. שיטת המחקר: המדגם, הנתונים והמשתנים

לצורך המחקר נבדקו כל 100²⁸ הישובים בישראל, אשר על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 1983, הינם בעלי אוכלוסיה של 5,000 תושבים ומעלה. המאפיינים החברתיים-הכלכליים של הישובים (להלן "משתני המחקר"), חושבו, בהתאם למטרות המחקר, על פי נתונים גלמיים ברמת הפרט, לפי דיווחי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 1983 (שנת מפקד האוכלוסין האחרון).

להלן פירוט משתני המחקר:

(1) מדד סטטוס סוציו-אקונומי של הישוב - לצורך תישוב מדד זה נכללו הנתונים

26. K. Williams "Economic Sources of Homicide: Reestimating the Effects of Poverty and Inequality" 49 *Am. Soc. Rev.* (1984) 283-9; C. Loftin & R. Hill "Regional Subculture and Homicide: An Examination of the Gastil-Hackney Thesis" 39 *Am. Soc. Rev.* (1974) 714-724

27. Messner & Tardiff, *supra* note 20

28. סך הישובים במדינת ישראל, הנכללים בהגדרה זו, עומד על 101 ישובים, אולם אחד הישובים לא נכלל בסיכומים של משטרת ישראל. הואיל וישוב זה היווה חריג בהתייחס למדדים סוציו-כלכליים שונים, ביכרתי שלא להכלילו במחקר זה.

המופיעים בסיכומי מפקד האוכלוסין של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: אחוז בעלי השכלה של שלוש עשרה שנות לימוד ומעלה ביישוב, אחוז המשפחות שבבעלותן רכב ביישוב, הכנסה ממוצעת ביישוב ואחוז המשפחות ביישוב המתגוררות בצפיפות גבוהה (+1 נפשות לחדר). בעזרת ניתוח גורמים (ראה נספח א') נמצאו מקדמי הטעינות של כל אחד ממשנתנים אלו על גורם הסטטוס הסוציו-אקונומי של היישוב. ציון הסטטוס הסוציו-אקונומי של כל יישוב חושב כסכום המשוקלל של ארבעת המשתנים, כשהגורם המשקלל הוא הטעינות.

מדד זה אומד את סך המשאבים הכלכליים ביישוב כמו-גם את משאבי ההון האנושי ביישוב (השכלה), המהווים כרטיס כניסה לשוק העבודה הלגיטימי ומהווה אמצע נאות לרמת המשאבים החברתיים-כלכליים במונחים אכסולוטיים ביישוב.

(2) רמת האבטלה ביישוב – אחוז הבלתי-מועסקים ביישוב (גברים תושבי היישוב, אשר עבדו במשך השנה 26 שבועות או פחות).

לא נעשה שימוש בנתונים המבוססים על דיווחי לשכות התעסוקה. נתונים אלה אומדים את מבקשי העבודה ביישוב. אי לכך הריהם מהווים מדד המשקף מחויבות לעבודה לגיטימית, ואינם הולמים לצרכי מחקר זה.

לעומת זאת, נתונים גלמיים ברמת הפרט מאפשרים בניית מדד, אותו ניתן לראות כאמדין של "אבטלה ממושכת": מאפיין חברתי כלכלי המשלב מחסור כלכלי בנייתוק אנשים מחלק מהמערכות החברתיות המרכזיות ומותיר זמן פנוי מפעילות נורמטיבית. מדד זה מהווה אמצע נאות לחסרי תעסוקה ביישוב.

לצורך חישוב המדד הנוכחי נספרו, בכל אחד מהיישובים תושבים בגילאי 15 עד 65, אשר ציינו כי עבדו לכל היותר 26 שבועות במשך השנה האחרונה שקדמה למפקד ה"ג". מספר מוחלט זה תורגם לאחוזים מכלל אוכלוסית היישוב, המשתייכים לכה העבודה הפוטנציאלית ביישוב (תושבים בגילאי 15 עד 65).

(3) מדד אי-שוויון – מקדם Gini לאי-שוויון בהכנסות ביישוב.²⁹ המדד חושב לצרכי המחקר על פי נתוני הכנסה גלמיים ברמת הפרט: הכנסות הפרט (של כל אחד מהמשתייכים על אוכלוסית היישוב) דורגו בסדר היררכי, על פי גודל ההכנסה, וכל אחד ואחד מתושבי היישוב קבל ציון דירוגי ביחס למקומו בסדר ההכנסה ביישוב ($D_1 \dots D_n$). ההכנסה של כל אחד מהפרטים (X_n) הוכפלה בציון הדירוגי שקבל (D_n). המדד חושב בהתאם לנוסחה הבאה:

$$Gini = \frac{\sum (X_n D_n) 2}{\mu n^2} - \frac{(n+1)}{n}$$

X_n = הכנסת תושב היישוב ה- n

D_n = ציון דירוגי של ההכנסה של התושב ה- n

μ = ממוצע ההכנסות של כל תושבי היישוב

n = סך תושבי היישוב

29. ראה A. Atkinson (1978) 865-80; P. Allison "Measures of Inequality" 43 Am. Soc. Rev. (1978) 244-263 "On the Measures of Inequality" 2 J. of Economic Theory (1970) 244-263. Gini וכמדדים אלטרנטיביים למידת אי-שוויון בהכנסה.

לכחינת הטיעון התיאורטי שימשו שני מדדים של התנהגות עבריינית (שני סוגי עבירות) ומדד של שיעור עבריינים:

(1) שיעור עבירות רכוש שבוצעו בישוב - סך תיקי חקירה פליליים, שנפתחו במרוצת שנת 1983, וסווגו תחת הכותרת "רכוש" בפרסום מדור סטטיסטיקה של משטרת ישראל.³⁰ סך תיקי החקירה חושב כפרומיל מאוכלוסית הישוב.

מדד זה משמש כאינדיקטור להתנהגות כלכלית, המכוונת להשגת מטרות לגיטימיות (צבירת הון כלכלי) באמצעים בלתי לגיטימיים.

(2) שיעור עבירות אלימות שבוצעו בישוב - סך תיקי חקירה פליליים, שנפתחו במרוצת שנת 1983, וסווגו תחת הכותרות עבירות נגד "חיי אדם" ו"גוף האדם" בפרסום מדור סטטיסטיקה של משטרת ישראל.³¹ סך תיקי החקירה חושב כפרומיל מאוכלוסית הישוב.

מדד זה משמש כאינדיקטור לביטוי התנהגותי בלתי לגיטימי של תסכול ומחאה חברתית.

(3) שיעור העבריינים בישוב - כמופיע בפרסום מדור סטטיסטיקה של משטרת ישראל³² תחת הכותרת המגדירה כדלקמן:

"פירוט העבריינים - מתייחס לאישום אנשים, כלומר אדם שהואשם (בשנת 1983 בלבד) בביצוע עבירות בתיקי חקירה אחידים, נמנה רק פעם אחת לפי העבירה החמורה שביצע. ספירת העבריינים נערכה לפי ישוב מגורי העבריין".

סך העבריינים תושבי הישוב עד גיל 17 (ועד בכלל), בצירוף סך העבריינים מגיל 17 ומעלה, חושב כפרומיל מאוכלוסית הישוב.

מדד זה משמש אמצע לנטיה של אוכלוסית ישוב, בעל אפיונים כלכליים-חברתיים מסוימים, לנקוט בהתנהגות בלתי לגיטימית.

נתוני העבריינות לקוחים מפרסום פנימי של מדור סטטיסטיקה של משטרת ישראל, כשמקור המידע לפרסום זה הינן יחידות החקירה במשטרה.³³ נתונים אלה נלקחו מדיווחי המשטרה, כדי לבטל השפעות של תהליכים מוסדיים.³⁴ עם זאת, מן הראוי לציין כי הנתונים בהתייחס לשיעורי עבריינות הם מוגבלים: מדור סטטיסטיקה של משטרת ישראל מונה עבריינים על פי ישוב מגורי העבריין (לפי העבירה החמורה שביצע), ללא פירוט העבירות שבוצעו על ידו, ואילו ספירת האישומים (העבירות) נערכת לפי מקום ביצוע העבירה, ללא ציון פרטי מבצע העבירה (העבריין).

בהעדר נתונים הולמים - רישום עבריינים והעבירות שביצעו, על פי מקום מגוריהם, ובשל החשש מליקויים בדיווח פורמלי של מספר העבריינים בישוב או אכיפת חוק דיפרנציאלית ביחידה האקולוגית,³⁵ מופנה הזרקור המחקרי הן אל מבצעי עבירות,

30. פרסום פנימי, דפ/120240-01, 1983.

31. Ibid.

32. Ibid, at p. 2.

33. Ibid.

34. T. Sellin "The Basis of Crime Index" 22 J. of Crim. L. and Crim. (1931).

35. Glaser, supra note 22. ראה על כך 22.

הרשומים כתושבי היחידה האקולוגית הנחקרת (להלן יוגדרו "עבריינים") והן אל העבירות שבוצעו בישוב. כמו כן, למען הזהירות המירבית, טיפוס העבירות שנבחרו הן עבירות חיי אדם,³⁶ נגד גוף אדם ונגד רכוש. ראוי לציין כי דיווח פורמלי על ביצוע עבירות אלו, מן הסוג שנבחרו לצרכי מחקר זה, נוטה להלום למציאות האמפירית: דיווח לסוכנויות הביטוח על עבירות רכוש כרוך בדיווח לסוכנויות הפקוח החברתי, ודיווח על עבירות אלימות – לשירותי בריאות וסעד – כרוך בדיווח דומה. על כן, נתונים בגין עבירות אלו שבוצעו ביחידה האקולוגית הנחקרת – ישובים – נדמים הולמים במידה סבירה לצרכי מחקר זה.

כדיקה כפולה זו, של שיעורי העבריינים בישוב ושל שיעורי העבירות המובחנות בישוב (רכוש ואלימות), מהווה נקיטה באמצעי הזהירות המירביים האפשריים בתנאי המחקר הנוכחיים. אכן, ישנן מגבלות לנתונים, ויש להתיחס למימצאים כזהירות, אולם לצרכי המחקר שימשו הנתונים הטובים ביותר שאפשר להשיג, והמימצאים עשויים לחשוף קשרים בין מאפיינים חברתיים-כלכליים לבין התנהגות עבריינית ולסייע להבין את ההשלכות של סחך במונחים אבסולוטיים ויחסיים על מימדיה המובחנים של התנהגות זו.

ה. מימצאים

בחינה של המתאמים הפשוטים (לוח 1) מורה כי באופן כללי – ככל שגדל שיעור עבירות מסוג אחד, כך גדל גם שיעור עבירות מסוג אחר ($r=.47$).³⁷ כמו כן, ככל שעולה שיעורה של אוכלוסית הישוב המוגדרת כ"עבריינית", עולה שיעור עבירות האלימות המבוצעות בישוב ($r=.72$). לא נמצא קשר דומה בין שיעור העבריינים לבין שיעור עבירות רכוש המבוצעות בישוב ($r=.15$). ממימצאים אלו ניתן להסיק כי עבירות אלימות נוטות להיות מבוצעות בסביבה החברתית הקרובה, ואילו עבירות רכוש אינן נוטות להיות מבוצעות בסביבה זו. אולם, יתכן כי שכיחות ביצוע עבירות אלימות הינה נמוכה יותר, ואילו שכיחות ביצוע עבירות רכוש (על ידי עברייני מסוים) הינה גבוהה יותר. הנתונים אינם מאפשרים בדיקה כזו.

36. על היתרון בסטטיסטיקות של רצח על פני קטגוריות עבירות אחרות ראה M. Phillipson *Understanding Crime and Delinquency: A Sociological Introduction* (1971) 101; M. Wolfgang "A Sociological Analysis of Criminal Homicide" In *Crime in America: Perspectives on Criminal and Delinquent Behavior* (B. Cohen ed., 1970) 53; T. Sellin "The Significance of Records of Crime" 67 *L. Q. Rev.* (1951) 489-504.

37. ראה בעניין זה D. Osgood, L. Johnston, P. O'Malley, & J. Bachman "The Generality of Deviance in Late Adolescence and Early Adulthood" 53 *Am. Soc. Rev.* (1988) 81-93.

לוח מס' 1

טבלת מתאמים פשוטים, ממוצעים וסטיות תקן
(N=100)

	1	2	3	4	5	6	
(1) שיעור עבירות אלימות	1.00	.47***	.72***	.02	-.07	.15	
(2) שיעור עבירות רכוש		1.00	.15	.61***	-.17*	.41***	
(3) שיעור העבריינים			1.00	-.43***	.13	-.13	
(4) רמת משאבים כלכליים				1.00	-.37***	.60***	
(5) רמת אבטלה					1.00	-.10	
(6) מקדם אי שוויון						1.00	
ממוצע	3.01	36.79	15.30	.00	9.24	.34	
סטיות תקן	1.83	24.63	6.35	1.00	3.51	.05	

* P < .05

** P < .01

*** P < .001

בהתייחס לשיעור העבריינים בישוב, הממצאים (לוח 1) מורים כי עליה ברמת משאבים אבסולוטית של ישוב מלווה בירידה משמעותית של שיעור העבריינים המתגוררים בישוב ($r = -.43$) (כמצופה בהשערה א'1). אולם, אי שוויון ורמת אבטלה בישוב לא נמצאים קשורים לשיעור העבריינים ($r = -.13$ ו- $r = .13$, בהתאמה) (שלא כמצופה בהשערות א'2 ו-ב'3).

בדיקת משוואת הרגרסיה המרובה של שיעורי העבריינים על מאפיינים כלכליים-חברתיים של הישוב (לוח 2, טור 3) מורה כי לסך המשאבים האבסולוטיים בישוב השפעה שלילית, חזקה ומובהקת ($\beta = -.58$) על שיעור העבריינים בישוב, לאי השוויון השפעה חיובית, מתונה יחסית ($\beta = .21$) על שיעורים אלו, ואילו לרמת האבטלה בישוב השפעה שלילית ונמוכה במיוחד ($\beta = -.06$) על שיעור העבריינים. כלומר, עליה בסך המשאבים האבסולוטי בישוב מלווה בהפחתת הנטייה של תושבי ישוב לנקוט בהתנהגות עבריינית, גם לאחר פיקוח על מאפיינים אחרים של הישוב, בהתאם להשערה א'1.

לעומת זאת, להשערה א'2 לא נמצא אישור נאות (אם כי מסתמנת מגמה ההולמת להשערה זו), ואילו להשערה ב'3 לא נמצא אישור.

בהתייחס לשיעור עבירות הרכוש, הממצאים (לוח 1) מורים כי עליה ברמת המשאבים האבסולוטית של ישוב מלווה בעליה משמעותית בשיעור עבירות אלו המבוצעות בישוב ($r = .61$) (בהתאם להשערה ב'1). עליה ברמת האבטלה מלווה בירידה בשיעור עבירות אלו ($r = -.17$) (שלא כמצופה בהשערה ב'3). אולם נמצא כי ככל שגדל אי השוויון בישוב, כן גדל במידה משמעותית שיעור עבירות הרכוש המבוצעות בו ($r = .41$).

לוח מס' 2

הגרסה מרובה של שיעורי עבירות רכוש ואלימות
על מאפיינים סוציו-כלכליים של
כלל הישובים בישראל בעלי אוכלוסייה של מעל 5,000 תושבים
(N=100)

שיעורי עבירות אלימות		שיעורי עבירות רכוש		שיעורי עבריינים		
1		2		3		
b	β	b	β	b	β	
8.30 (4.23)	.25	19.89 (47.74)	.04	24.33 (13.28)	.21	מקדם אי שוויון
-.06 (.06)	-.11	.43 (.61)	.06	-.10 (.18)	-.06	רמת אבטלה
-.32 (.25)	-.18	14.98 *** (2.70)	.61***	-3.68 *** (.78)	-.58***	רמת משאבים
.72 (1.46)		26.02 (15.75)		7.99 (4.57)		A
.04		.38 ***		.21 ***		R ²
.01		.36 ***		.19 ***		Adj.R ²

בטוריים: טעויות התקן

* P < .05   ** P < .01   *** P < .001

משוואת הרגרסיה המרובה של שיעור עבירות הרכוש על מאפייני הישוב (לוח 2, טור 2) מלמדת כי לרמת המשאבים האבסולוטית השפעה חיובית, חזקה ומובהקת ($\beta = .61$) על שיעור עבירות רכוש המבוצעות בישוב, ואילו לרמת האבטלה בישוב ולמדד אי השוויון בישוב השפעה חיובית, אך נמוכה מאד על שיעור עבירות זה ($\beta = .04$, $\beta = .06$, בהתאמה).

כלומר – השערה ב-1 זכתה לאישוש נאות: עליה ברמת המשאבים האבסולוטית של ישוב מלווה בעליה של שיעור עבירות רכוש המבוצעות בו. בהתייחס לשיעור עבירות האלימות, מורים הממצאים (לוח 1) כי רמת המשאבים האבסולוטית בישוב, מדד אי השוויון ורמת האבטלה בישוב אינם קשורים בכיצוע עבירות אלו בישוב ($r = .02$, $r = .15$, $r = -.07$, בהתאמה) (שלא כמצופה בהשערות ב-2, ב-3).

בחינת משוואת הרגרסיה המרובה של שיעור עבירות האלימות המבוצעות בישוב על מאפייניו הכלכליים-חברתיים (לוח 2, טור 1) מראה כי ההשפעה המתוקנת של כל אחד מהמאפיינים שנבחרו אינה מובהקת. עם זאת, ראוי לציין כי למדד אי השוויון – השפעה

חיובית גבוהה למדי ($\beta = .25$), ואילו לרמת המשאבים האבסולוטית בישוב ולרמת האבטלה בישוב השפעה שלילית נמוכה ($\beta = -.18$, $\beta = -.11$, בהתאמה) על שיעור עבירות אלו.

באופן כללי, עליה בסך המשאבים האבסולוטי בישוב מלווה בעליה בשיעור עבירות הרכוש המבוצעות בישוב, ומלווה בירידה בשיעור העבריינים הרשומים כתושבי הישוב (כמצופה בהשערות א'1, ב'1). ומסתמנת מגמה כי עליה ברמת אי השוויון בישוב מלווה בעליה בשיעור עבירות האלימות המבוצעות בישוב ומלווה בעליה בשיעור העבריינים, תושבי הישוב (בהתאם להשערות א'2, ב'2).

עליה ברמת האבטלה בישוב כרוכה בהפחתת שיעור עבירות האלימות המבוצעות בישוב, בעליה בשיעור עבירות הרכוש המבוצעות בו ובירידה בשיעור העבריינים המתגוררים בישוב.

1. ניתוח לפי גודל הישוב

בדיקת הממצאים כלוח 2 מראה כי השונות המוסברת של שיעורי עבירות רכוש (טור 2) עומדת על כ-38%; השונות המוסברת בשיעורי העבריינים (טור 3) עומדת על כ-21%, ואילו השונות המוסברת בשיעורי עבירות אלימות (טור 1) עומדת על כארבעה אחוז (4%) בלבד. כלומר, לכאורה הן ההסבר המתמקד בחסך אבסולוטי במשאבים והן ההסבר המציג חסך יחסי אינם מבארים התנהגות עבריינית אלימה באופן נאות.

יתכן כי השונות המוסברת בעבירות אלימות נמוכה בקרב כלל הישובים, משום שלא כל הישובים מהווים יחידה פוליטית-אקולוגית מהווים בהכרח יחידת התייחסות להשוואות חברתיות. תחושת חסך יחסי יכולה להתפתח רק בהקשר לאחרים - לקבוצת ההשוואה. על כן, מימד קריטי היא הסלקציה של "מסגרת ההתייחסות" או "קבוצת ההתייחסות".³⁸ בהינתן המורכבות של בחירת קבוצת ההתייחסות, הקריטריון המועדף, מבחינה תיאורטית ומתודולוגית, הינו גודל אוכלוסית הישוב.³⁹ על כן נדרשת ספציפיקציה מעודנת יותר של יחידות הניתוח האקולוגיות.

ישובים המאופיינים במספר תושבים קטן יחסית, יחסי פנים-אל-פנים בין התושבים תדירים יותר והמידע ההדדי רב יותר, בהשוואה לישובים בעלי אוכלוסיה גדולה. ישובים קטנים עשויים להוות קיבוצים "טבעיים" של אוכלוסיה, ולשמש כיחידת התייחסות משמעותית להשוואה חברתית. בקרב ישובים אלו אי השוויון האוביקטיבי יטה להיות מתורגם לתחושות קיפוח חברתי ולכן ניתן לצפות כי בקרב ישובים קטנים ימצאו הקשרים המצופים בהשערות המחקר הן בין מדד אי השוויון לבין שיעור עבירות האלימות המבוצעות בישובים אלו והן בין מדד זה לבין שיעור העבריינים המתגוררים בהם.

H. Hyman "The Psychology of Status" 269 *Archives of Psychology* (1942); Runciman, .38
supra note 7; R. Merton *Social Theory and Social Structure* (1957)

.39. ראה דיון לעיל "יחידת המחקר".

חלוקה דיכוטומית של הישובים על פי גודל אוכלוסיתם יצרה שתי קבוצות של ישובים: בקבוצה האחת – ישובים קטנים, אשר אוכלוסיתם המדווחת נמוכה מ-10,000 תושבים. על קבוצה זו נמנים 38 ישובים בסך הכל. על הקבוצה השנייה – ישובים גדולים, אשר אוכלוסיתם המדווחת הינה מעל 10,000 תושבים, נמנים 62 ישובים. באופן כללי, הממצאים מורים כי האבחנה בין ישובים קטנים לבין ישובים גדולים סייעה להבחין באופים השונה של הקשרים בין מאפייני הישובים לבין שיעורי העבריינות המובחנים. טבלת המתאמים הפשוטים בקרב קבוצת הישובים הקטנים (לוח מס' 3) ובקרב ישובים גדולים (לוח מס' 4) מראה כי באופן כללי – עליה בביצוע עבירות מסוג אחד בישובים נוטה להיות מלווה בביצוע עבירות מסוג אחר בישובים אלו ($r = .43$, $r = .42$, בהתאמה). כמו-כן נמצא כי בקרב ישובים קטנים ובקרב ישובים גדולים, ככל שעולה שיעור של אוכלוסית הישוב המוגדרת כ"עבריינית", כן עולה שיעור עבירות האלימות המבוצעות בישוב ($r = .81$, $r = .75$, בהתאמה), ובמידה מסוימת עולה שיעור עבירות הרכוש המבוצעות בהם ($r = .21$, $r = .30$, בהתאמה). (מגמה דומה נמצאה בקרב כלל הישובים [לוח מס' 1], אך הקשרים נמצאו בעוצמה נמוכה מזו שלאחר האבחנה בין ישובים קטנים לבין ישובים גדולים).

לוח מס' 3

טבלת מתאמים פשוטים, ממוצעים וסטיות תקן של ישובים בעלי אוכלוסיה של עד 10,000 תושבים (N=38)

1	2	3	4	5	6	
1.00	.42**	.81***	.09	-.16	.29*	(1) שיעור עבירות אלימות
	1.00	.21	.75***	-.18	.61***	(2) שיעור עבירות רכוש
		1.00	-.19	-.03	.07	(3) שיעור העבריינים
			1.00	-.24	.75***	(4) רמת משאבים כלכלית
				1.00	-.14	(5) רמת אבטלה
					1.00	(6) מקדם אי שוויון
2.50	19.96	16.40	-.62	9.34	.31	ממוצע
1.76	18.67	6.97	.90	4.68	.06	סטיות תקן

* P < .05   ** P < .01   *** P < .001

בדיקת הממצאים מורה כי בקרב ישובים גדולים (לוח 4) עליה ברמת משאבים אבסולוטית בישוב קשורה בירידה משמעותית של שיעור העבריינים הרשומים כתושביהם ($r = -.60$). מגמה דומה (אך בלתי מובהקת) מסתמנת בקרב ישובים קטנים

לוח 3) ($r = -.19$) (בהתאם להשערה א¹). עליה במדד אי שוויון קשורה בירידה משמעותית של שיעור העבריינים תושבי הישובים הגדולים ($r = -.22$), אך לא נמצא קשר בין מדד זה לבין שיעור העבריינים בקבוצת הישובים הקטנים ($r = .07$) (שלא כצפוי בהשערה א²).

לוח מס' 4

טבלת מתאמים פשוטים, ממוצעים וסטיות תקן של ישובים בעלי אוכלוסייה של למעלה מ-10,000 תושבים (N=62)

1	2	3	4	5	6	
1.00	.43***	.75***	-.22*	.03	-.10	(1) שיעור עבירות אלימות
	1.00	.30**	.34**	-.21	-.02	(2) שיעור עבירות רכוש
		1.00	-.60***	.35**	-.22*	(3) שיעור העבריינים
			1.00	-.63***	.31**	(4) רמת משאבים כלכלית
				1.00	-.05	(5) רמת אבטלה
					1.00	(6) מקדם אי שוויון
3.32	47.10	14.63	.38	9.18	.36	ממוצע
1.82	22.11	5.89	.87	2.60	.04	סטיות תקן

* $P < .05$ ** $P < .01$ *** $P < .001$

רמת האבטלה בישוב אינה קשורה בשיעור העבריינים הרשומים כתושבי הישובים הקטנים, אך בקרב ישובים גדולים עליה ברמת האבטלה מלווה בעליה משמעותית של שיעור העבריינים הרשומים כתושביהם ($r = .35$) (כצפוי בהשערה ב³).

משוואות הרגרסיה המרובה בהתייחס לשיעורי העבריינים הרשומים כתושבי הישוב (לוח 5, טור 3 ולוח 6, טור 3) מלמדות כי מקדמי הרגרסיה המתוקננים של סטטוס סוציו-אקונומי של ישוב הינם גבוהים, מובהקים ובכוון השפעה הפוך בקרב ישובים קטנים ובקרב ישובים גדולים ($\beta = -.57$ ו- $\beta = -.60$, בהתאמה). מקדמי הרגרסיה המתוקננים של רמת האבטלה בישוב הינם נמוכים, כלתי מובהקים ובכוון הפוך בקרב שתי קבוצות הישובים ($\beta = -.10$ ו- $\beta = -.03$, בהתאמה) ואילו ההשפעה המתוקנת של אי השוויון היחסי הינה גבוהה וחיובית בקרב הישובים הקטנים, אך נמוכה מאד, כלתי מובהקת ובכוון הפוך בקרב הישובים הגדולים ($\beta = .48$ ו- $\beta = -.04$, בהתאמה). כלומר - השערה א¹ זכתה לאישוש נאות בקרב ישובים קטנים ובקרב ישובים גדולים (בניתוחים נפרדים). מגמה ההולמת למצופה בהשערה א² הסתמנה רק בקרב ישובים קטנים ואילו ההשערה בהתייחס לאבטלה (ב³) לא זכתה לאישוש נאות.

לוח מס' 5

רגרסיה מדובה של שיעורי עבירות רכוש ואלומות
על מאפיינים סוציו-כלכליים של ישוים קטנים
בעלי אוכלוסיה של עד 10,000 תושבים
(N=38)

שיעורי עבירות אלימות		שיעורי עבירות רכוש		שיעורי עבריינים		
1		2		3		
b	β	b	β	b	β	
16.12 *	.52*	37.21	.11	58.42	.48	מקדם אי שוויון
(7.31)		(55.77)		(29.10)		
-.07	-.18	-.03	-.01	-.15	-.10	רמת אבטלה
(.06)		(.47)		(.24)		
-.67	-.34	13.67 ***	.66***	-4.44 *	-.57*	רמת משאכים
(.47)		(3.61)		(1.89)		
-2.28		17.19		-2.97		A
(2.52)		(19.20)		(10.02)		
.15		.56 ***		.14		R ²
.08		.52 ***		.07		Adj.R ²

בטורים: טעויות התקן.

* P < .05   ** P < .01   *** P < .001

השוואת המקדמים המתוקננים של משוואות הרגרסיה המדובה בהתייחס לשיעור עבירות הרכוש המבוצעות בקרב ישוים קטנים (לוח 5, טור 2) ובקרב ישוים גדולים (לוח 6, טור 2) מורה כי מקדמי הרגרסיה המתוקננים של סטטוס סוציו-אקונומי של ישוים הינם חיוביים גבוהים ומובהקים בכל אחת מהמשוואות ($\beta = .66$, $\beta = .41$, בהתאמה), מקדמי הרגרסיה של אי השוויון בלתי מובהקים, עוצמת השפעתם נמוכה בכיוונים הפוכים ($\beta = .11$, $\beta = -.14$, בהתאמה). מקדמי הרגרסיה של רמת האבטלה בישוים נמוכים ביותר בשתי המשוואות ($\beta = -.01$, $\beta = .04$).

כלומר – השערה ב¹ זכתה לאישוש נאות הן בקרב ישוים קטנים, הן בקרב ישוים גדולים, ואילו ההשערה בהתייחס לאבטלה (ב³) לא זכתה לאישוש נאות.

השוואת מימצאי הרגרסיה המדובה בהתייחס לשיעורי עבירות אלימות המבוצעות בקרב קבוצת הישוים הקטנים (לוח 5, טור 1) לאלו כשהן מבוצעות בקרב קבוצת הישוים הגדולים (לוח 6, טור 1) מראה כי מקדמי הרגרסיה המתוקננים של סטטוס סוציו-אקונומי של ישוים ושל רמת האבטלה בישוים זהים בשתי המשוואות ($\beta = -.34$, $\beta = -.18$, בהתאמה). לעומת זאת, השפעתו המתוקנת של מקדם אי השוויון הינה גבוהה, חיובית ומובהקת ($\beta = .52$) בקרב ישוים קטנים, אך הינה מבוטלת ושלילית בקרב קבוצת הישוים הגדולים ($\beta = -.01$).

לוח מס' 6

רגרסיה מרובה של שיעורי עבירות רכוש ואלומות
על מאפיינים סוציו-כלכליים של ישובים גדולים
בעלי אוכלוסיה של למעלה מ-10,000 תושבים
(N=62)

שיעורי עבירות אלימות		שיעורי עבירות רכוש		שיעורי עבריינים		
1		2		3		
b	β	b	β	b	β	
-0.25 (5.52)	-0.01	-68.75 (64.83)	-0.14	-5.10 (14.86)	-0.04	מקדם אי שוויון
-0.13 (.12)	-0.18	.35 (1.37)	.04	-0.07 (.31)	-0.03	רמת אבטלה
-0.71 (.37)	-0.34	10.36 * (4.30)	.41*	-4.10 *** (.99)	-0.60 ***	רמת משאבים
4.84 * (2.07)		64.65 * (24.33)		18.62 ** (5.58)		A
						R ²
						Adj.R ²

בסוגריים: טעויות התקן.

* P < .05   ** P < .01   *** P < .001

בקרב ישובים קטנים כמו גם בקרב ישובים גדולים, עליה בסך משאבים אבסולוטי כישוב מלווה בירידה של שיעורי עבירות האלימות המבוצעות בישוב. מגמה דומה נמצאת בהתייחס לרמת אבטלה ממושכת בישובים אלו. אך רק בקרב ישובים קטנים עליה במדד אי שוויון אוביקטיבי מלווה בעליה בהתנהגות עבריינית אלימה המבוצעת בישובים אלו.

כלומר - השערה כ-2 זכתה לאישוש נאות רק בקרב ישובים קטנים.

ראוי לציין כי השונות המוסכרת של שיעורי עבירות האלימות בקרב קבוצת הישובים הגדולים עומדת על כ-7% בלבד ואילו בקרב קבוצת הישובים הקטנים הינה כ-15%. משוואות הרגרסיות המוצגות בחנו קשרים ליניאריים בין המשתנים. אולם יתכן כי מודל לא ליניארי יהלום טוב יותר את הנתונים.⁴⁰ כדי לכתון יחסים לא ליניאריים בוצעו רגרסיות עם לוגריתם טבעי של שיעורי העבריינות המובחנים כמשתנה תלוי. הממצאים (מדווחים בנספח ב') חיזקו את המסקנות שנגזרו מהמודלים הליניאריים.⁴¹

40. ראה (E. Tufte Data Analysis for Politics and Policy (1974)

41. ראה מימצאים דומים בהתייחס לקשר משמעותי בין אי שוויון בהכנסה לבין שיעורי עבירות אלימות (רצח) לאחר טרנספורמציה 6 supra Messner.

ניתן להסתפק במימצאי הרגרסיות המרובות של שיעורי העבירות המובחנים, בלא חשש שהקשר אינו ליניארי. מימצאי הרגרסיות המרובות של מאפיינים סוציו-אקונומיים של ישובים על שיעורי העבריינות המובחנים מורות כי הספציפיקציה של המשתנים שנבחרו לצורך מחקר זה היתה זהירה במידה סבירה, ומימצאי המחקר (מקדמי הרגרסיה המתוקנים) הצליחו לעמוד במבחן הביקורת.

1. סיכום ומסקנות

השערות המחקר בהתייחס לחסך במשאבים כלכליים-חברתיים במונחים אבסולוטיים ויחסיים נבדקו באמצעות מחקר ברמה האקולוגית, תוך הבחנה בין שיעורי עבירות כלכליות (עבירות רכוש) לבין שיעורי עבירות אלימות בישוים בישראל. כמו-כן, על מנת לבחון את מידת תקפותן של השערות אלו, ולבחון באיזו מידה הספציפיקציה של המשתנים שנבחרו לצרכי מחקר זה הולמים לשאלה המחקרית, העמדו ההשערות במבחן נוסף – באיזו מידה מימדים אלו של חסך משפיעים על הנקיטה בהתנהגות עבריינית באופן כללי בישוים. לצורך בדיקה זו שמשו שיעורי העבריינים המתגוררים בישוים הנחקר.

בדיקת ההשערות בקרב כלל הישובים שנכללו במדגם העלתה כי חסך אבסולוטי בסביבה החברתית מגביר את נטית תושביה לנקוט בהתנהגות עבריינית באופן כללי. מגמה דומה המסתמנת בהקשר לחסך יחסי, כלומר – עליה באי השוויון בסביבה החברתית נוטה להגביר את נטית התושבים לנקוט בהתנהגות המוגדרת כעבריינית. אולם, אבטלה ממושכת בסביבה החברתית אינה משפיעה על התנהגות עבריינית של התושבים.

כמו-כן נמצא כי עבירות כלכליות נוטות להתבצע בסביבה חברתית עתירת משאבים כלכליים-חברתיים, במונחים אבסולוטיים. אולם מגמה דומה מסתמנת בתנאים של חסך יחסי בסביבה החברתית. כלומר, עליה באי השוויון בסביבה החברתית נוטה להגביר עבירות רכוש המבוצעות בסביבה זו. אבטלה ממושכת בסביבה החברתית אינה משפיעה על ביצוע עבירות רכוש בסביבה זו.

בהתייחס לעבירות אלימות מסתמנות המגמות הבאות: חסך יחסי בסביבה החברתית נוטה להגביר עבירות אלימות המבוצעות בסביבה זו. מגמה דומה מסתמנת בתנאים של חסך אבסולוטי בסביבה החברתית, ואילו אבטלה בסביבה החברתית נוטה להפחית עבריינות אלימה בסביבה זו.

חסך אבסולוטי וחסך יחסי בסביבה החברתית מסבירים במדה נאותה הן את נטית התושבים לנקוט בהתנהגות עבריינית באופן כללי והן את העבירות הכלכליות המבוצעות בסביבה זו. אולם עבירות האלימות אינן מוסברות היטב באמצעות מאפיינים כלכליים-חברתיים אלו.

הואיל ויחידות אקולוגיות-פוליטיות אינן מהוות בהכרח יחידת התייחסות להשוואה חברתית, נבדקו שאלות המחקר בקרב ישובים קטנים ובקרב ישובים גדולים. בהנחה כי ישובים קטנים נושאים אופי של קהילה במונח "Gemeinschaft",⁴² ועל כן עשויים להיות יחידות התייחסות משמעותיות לתושביהם.

42. F. Tonnies Community and Society (1963)

המימצאים, לאחר האבחנה בין ישובים על פי גודלם, מורים כי חסך אבסולוטי בסביבה חברתית, מגביר את נטית התושבים לנקוט בהתנהגות עבריינית באופן כללי. חסך יחסי בסביבה חברתית, המהווה יחידת התייחסות משמעותית להשוואות חברתיות, מגביר את נטית התושבים לנקוט בהתנהגות עבריינית, אך לא נמצאה מגמה דומה בסביבה אקולוגית שאינה מהווה יחידת התייחסות כזו. חסך כלכלי אבסולוטי בסביבה חברתית מפחית את העבירות הכלכליות המבוצעות בסביבה זו, ואילו חסך יחסי ואבטלה בסביבה החברתית אינם משפיעים על ביצוע עבירות אלו.

חסך כלכלי בסביבה חברתית המהווה יחידת התייחסות משמעותית להשוואות חברתיות מגביר ביצוע של עבירות אלימות בסביבה זו, ואילו חסך יחסי בסביבה אקולוגית, שאינה נושאת משמעות חברתית, אינו משפיע על ביצוע עבירות אלו. באופן כללי, אבטלה בסביבה החברתית אינה משפיעה על התנהגות עבריינית בסביבה זו.⁴³

ממימצאים אלו ניתן להסיק כי בתנאים של חסך אבסולוטי בסביבה החברתית גוברת הנטייה לנקוט באמצעים חליפיים (התנהגות עבריינית) המכוונים להשגת משאבים כלכליים וחברתיים אלו. במובן זה, התנהגות עבריינית אינה נבדלת מהתנהגות כלכלית אלטרנטיבית, שאופיה לגיטימי.⁴⁴ תנאים של החלת מגבלות על ההשתתפות השוויונית במבנה ההזדמנויות הלגיטימי עשויים להוות תמריץ לפעילות כלכלית בלתי לגיטימית, אולי משום שהסיכויים להשיג משאבים כלכליים בדרכים לגיטימיות פחותים במיוחד, והשגתם (החיונית לעתים) של משאבים אלו הופכת לכורח ומהווה פתרון של חוסר ברירה. אולם, הנטייה לבחור בדרכים חלופיות בלתי לגיטימיות מהווה פתרון אשר יש בו גם משום התרסה נגד השוק הכלכלי הממוסד.⁴⁵

במובן זה, אוכלוסיה, המנועה מהשתתפות שוויונית בזירה הכלכלית הלגיטימית, נוקטת בפעילות כלכלית בלתי לגיטימית כאלטרנטיבה העשויה להיות ביטוי של מחאה ותסכול חברתי, באמצעות פגיעה ישירה וסימבולית בחברה ובערכיה המרכזיים. מן המימצאים ניתן להסיק כי תנאים כלכליים של סביבה חברתית עשויים להסביר במידה מסוימת עבריינות אלימה. אולם מן הראוי להבהיר את משמעותם של מאפיינים אלו. לתנאים כלכליים של חסך גלוי משמעות חברתית של הוצאה מגבולות הקולקטיב, תחושה של קיפוח ומגיעת השתתפות שוויונית בזירת הפעילות המרכזית של חברה בת-זמננו. כאשר הזכות החברתית לשוויון הזדמנויות ולשוויון בתוצאות נפגעת, אזי גוברת ההתנהגות האלימה בישוב, אולי כאמצעי לבטוי של מחאה חברתית והכרזה על אי נכונות לשתף פעולה ולקבל חוקים של משחק חברתי הדוחה קבוצות

43. ראה בענין זה E. Allan & D. Steffensmeier "Youth, Underemployment, and Property Crime: Differential Effects of Job Availability and Job Quality on Juvenile and Young Adult Arrest Rates" 54 Am. Soc. Rev. (1989) 107-123; Chiricos, *supra* note 13.

44. על הנקיטה במסלולים אלטרנטיביים כאלו ראה למשל Berk, Lenihan & Rossi, *supra* note 4.

45. ראה על כך למשל R. Quinney Class, *State and Crime* (1977) *supra* note 22; Bonger, *supra* note 22.

מסוימות ממגרש המשחקים המרכזי. הקצנת ההתנהגות החברתית, עד כדי נקיטה באלימות, כדרך ביטוי לא־לגיטימית לתחושות של תסכול וקיפוח חברתי, מרמזת על קריאת תגר כנגד המימסד.

התנהגות עבריינית בכלל, והתנהגות אלימה בפרט, עשויה לשמש אמצעי ליצירת "בעיה חברתית", משיכת תשומת לב של זרקורי הפיקוח החברתי אל "מוקדי הבעיה" ובאמצעות זאת לפתור בעיה של פרטים במסגרות חברתיות כלליות. ניתן לראות אנלוגיה בין תופעה זו לבין האבחנה במחקרי ניעות בין ניעות אישית לבין ניעות קבוצתית, כשהמושג המבחין הינו "מיקוח קולקטיבי". כך גם כאן – פתרון של עבריינות רכוש ניתן לראותו כפתרון כלכלי ברמת הפרט, פתרון של עבריינות אלימה – ניתן לראותו כביטוי לתסכולו של הפרט. אולם כאשר מסתמנת מגמה של עבריינות בקרב ישובים – אזי אין זה פתרון או מחאה של פרט מסוים, אלא של מקבץ של פרטים: ברמת המאקרו, הנקיטה בהתנהגות קיצונית, המבטאת תסכול ומחאה חברתית, עשויה להוות משאב פוליטי לגיוס משאבים חברתיים וכלכליים, ולהקצאתם לאזור זה, כתיקון העיוות במנגנוני ההקצאה החברתית.

התנהגות המגולמת באי־ציות לחוקיו של המימסד, ניתנת לפירוש כנקיטה בדרכי בטוי בלתי לגיטימיות, המבטאות תחושת "מגעות" חברתית, מחד גיסא, ומורת רוח על אי סיפוק תביעות לשוויון אזרחי וחברתי, מאידך גיסא. על כן, יש להמשיך ולבחון סוגיה זו בהקשרים נוספים. לאור מימצאים אלו, והמסקנות הנלוות להם, הרי יתכן ולהתנהגות עבריינית, הנושאת אופי של מחאה חברתית, נודעות השלכות חברתיות, כלכליות ופוליטיות על החברה בכללה.

נספח א'

ניתוח גורמים של רמת משאבים במונחים אבסולוטיים בישוב
(סטטוס סוציו־אקונומי של ישוב)
(N=100)

מתאמים פשוטים				המשקל	
(4)	(3)	(2)	(1)		
.86	-.67	.85	1.00	.92595	(1) השכלה של מעל 13 שנות לימוד
.83	-.60	1.00		.90054	(2) בעלות על רכב
-.87	1.00			-.85656	(3) צפיפות יתר
1.00				.97319	(4) הכנסה
				3.34915	Eigenvalue
				84.1%	שונות מוסברת

נספח ב'

לוח מס' 1

רגרסיה מרובה של שיעורי העבריינות השונים
לאחר טרנספורמציה לוגריתמית
על מאפיינים סוציו-כלכליים של ישובים קטנים
בעלי אוכלוסיה של עד 10,000 תושבים
(N=38)

שיעורי עבירות אלימות		שיעורי עבירות רכוש		שיעורי עבריינים		
1		2		3		
b	β	b	β	b	β	
2.17 (1.54)	.35	.37 (1.43)	.04	1.62* (.79)	.49 *	מקדם אי שוויון
.01 (.01)	.10	-.01 (.01)	-.05	0.01 (.01)	.01	רמת אבטלה
-.02 (.10)	-.06	.37 *** (.09)	.70***	-.12 * (.05)	-.55*	רמת משאבים
-.48 (.53)		1.23 * (.49)		.60 ** (.27)		A
.10		.55 ***		.14		R ²
.02		.52 ***		.07		Adj.R ²

בסוגריים: טעויות התקן.

* P < .05   ** P < .01   *** P < .001

לוח מס' 2

רגרסיה מרובה של שיעורי העבריינות השונים
לאחד טרנספורמציה לוגריתמית
על מאפיינים סוציו-כלכליים של ישובים גדולים
בעלי אוכלוסייה של למעלה מ-10,000 תושבים
(N=62)

שיעורי עבירות אלימות		שיעורי עבירות רכוש		שיעורי עבריינים		
1		2		3		
b	β	b	β	b	β	
.28 (.71)	.05	-.73 (.80)	-.11	.12 (.43)	.03	מקדם אי שוויון
-.01 (.02)	-.13	-.01 (.02)	-.02	-.01 (.01)	-.06	רמת אבטלה
-.11 * (.05)	-.41*	.19 *** (.05)	.54***	-.15 *** (.03)	-.71***	רמת משאבים
.51 (.27)		1.81 (.30)		1.18 (.16)		A
.11		.28 ***		.44 ***		R ²
.06		.24 ***		.41 ***		Adj. R ²

בסוגריים: סעויות החקן.

* P < .05   ** P < .01   *** P < .001